

УДК 376.1-056.34:792

К.О. Зелінська

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЛЯЛЬКОВОГО ТЕАТРУ В РОБОТІ З РОЗУМОВО ВІДСТАЛИМИ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті висвітлена проблема застосування елементів імаготерапії у навчально-виховному процесі спеціальної школи; описано досвід використання лялькового театру в роботі з розумово відсталими дітьми молодшого шкільного віку.

Ключові слова. Ляльковий театр, розумово відсталі діти, спеціальна школа, сюжетно-рольова гра, імаготерапія, навчально-виховний процес.

В статті раскрыта проблема использования элементов имажотерапии в учебно-воспитательном процессе специальной школы; описан опыт использования кукольного театра в работе с умственно отсталыми детьми младшего школьного возраста.

Ключевые слова. Кукольный театр, умственно отсталые дети, специальная школа, имажотерапия, учебно-воспитательный процесс.

Постановка проблеми. У зв'язку із вдосконаленням навчально-виховного процесу загальноосвітніх закладів для дітей з розумовою відсталістю, одним із основних завдань спеціальної школи є максимально гармонійний розвиток учнів, що у майбутньому дозволить їм якомога краще інтегруватися у суспільство. Відомо, що при розумовій відсталості збагачення досвіду протікає уповільнено та спотворено. У дітей цієї категорії аномально розвинені практична та пізнавальна діяльність, що гальмує процес накопичення уявлень і перешкоджає появі нових інтересів та потреб.

Виходячи з аналізу літературних джерел та досвіду Сумської спеціальної загальноосвітньої школи, зазначимо, що досить актуальним та корисним на сьогодні є включення елементів імаготерапії (зокрема лялькового театру) у навчально-виховний процес розумово відсталих дітей. Приймаючи участь у виставі, дитина опановує сюжетно-рольову гру, засвоює соціальні ролі, вчиться розв'язувати життєві проблеми та набуває позитивного досвіду у спілкуванні з однолітками й дорослими. Участь у театральній діяльності допомагає всебічно розвивати та

виховувати дитину з розумовою відсталістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними Міністерства охорони здоров'я, в Україні, на обліку перебуває більше 280 тисяч розумово відсталих дітей, або 3 відсотки від загальної кількості населення [4, с. 4].

У вітчизняній олігофренопедагогіці розвиток дитини з розумовою відсталістю розглядається з позиції нерозривного зв'язку інтелекту та особистості в цілому (В.І. Бондар, Л.С. Вавіна, І.Г. Єременко, В.О. Липа, В.М. Синьов, О.П. Хохліна та ін.).

У роботах вітчизняних дослідників, присвячених виявленню можливостей розвитку творчих здібностей дітей, приділяється особлива роль театралізованим іграм. (Л.С. Виготський, Б.М. Теплов, Л.В. Артемова, Р.І. Жуковська). Зокрема, Л.С. Виготський визначає драматизацію або театральну постановку як найчастіший і найбільш поширений вид дитячої творчості [2].

Питаннями лялькового театру займалися наступні вчені: І.А. Андріанова, Л.В. Артємова, С.І. Гладун, С.Н. Гузій, Т.Н. Караманенко, І.І. Смирнова та інші.

Спираючись на ґрунтовні дослідження розвитку дітей з психофізичними вадами, застосуванню лялькового театру у навчально-виховному процесі спеціальної школи, на наш погляд, приділена недостатня увага з боку науковців. Саме це і зумовило вибір теми дослідження.

Мета статті. На основі аналізу науково-педагогічної літератури та досвіді театрального гуртка Сумської спеціальної загальноосвітньої школи обґрунтувати можливості використання лялькового театру в навчально-виховному процесі молодших школярів із розумовою відсталістю.

Виклад основного матеріалу. У наш час імаготерапія (лат. *imago* – образ) широко застосовується як в індивідуальній, так і в груповій формах у роботі з дітьми з різними варіантами відхилень. При цьому головною метою стає не публічний виступ дітей перед глядачами як завершальна форма роботи, а поглиблення і фіксація психотерапевтичного ефекту.

Важливе місце у розмаїтті засобів впливу на формування особистості дитини посідає сьогодні театральна діяльність. Цей особливий синтетичний вид мистецтва органічно поєднує в собі художнє слово, драматичну дію, поезику, живопис, музику та літературу. Він допомагає дитині глибше пізнати себе, свій внутрішній світ, спонукає її до самовдосконалення, викликаючи естетичні почуття та емоції в ході театралізованого дійства [1, с. 21].

З досвіду багатьох допоміжних шкіл установлено, що в учнів значним успіхом користуються гуртки образотворчого й художнього

мистецтва, драматичні гуртки, ляльковий театр. Діяльність цих гуртків має спрямовуватися на задоволення вікових інтересів дітей, розвиток здібностей, залучення до активної естетичної діяльності.

"Введення" мистецтва у внутрішній світ учня допоміжної школи як результат розуміння художнього образу має спиратися на створення емоційного контакту з творами, що сприймаються, удосконалення навичок аналітико-синтетичної діяльності мислення, збагачення емоційно-особистісного досвіду школяра з урахуванням виховних, освітніх та коригуючих моментів, закладених у самому змісті мистецтва[3, с. 35-39].

Говорячи про розвиток естетичного сприймання дітей засобами мистецтва, Л.С. Виготський підкреслював складність цієї проблеми: "Дивитися й слухати, отримувати задоволення – це здається такою нескладною психологічною роботою, виконуючи яку абсолютно не відчуваємо необхідності ні в якому спеціальному навчанні. А тим часом це й складає основну мету й завдання загального виховання" [2, с. 244].

О.О. Медведева, І.Ю. Левченко, Л.Н. Комісарова, Т.А. Добровольська у своїй праці "Артпедагогіка и арттерапия в специальном образовании" виходили з того, що діти з порушеннями розвитку є особливою категорією, в роботі з якими мистецтво використовується не тільки як засіб їх художнього розвитку та формування художньої культури, але і робить на них лікувальний вплив, є способом профілактики та корекції відхилень у розвитку.

Імаготерапія з вихованцями спеціальних освітніх установах найчастіше проводиться у формі лялькотерапії. Робота будується на основі використання улюбленого персонажа або ляльки, з якими розігруються в особах історії, пов'язані з проблемною ситуацією конкретної дитини. Улюблена лялька потрапляє в "страшну історію" (придуману вчителем, вихователем або психологом), але справляється з нею і виходить переможцем. У розгортанні сюжету придуманої історії важливі зростаюче напруження на початку і позитивне вирішення його в кінці. В лялькотерапії важливо довести напругу і переживання дитини в процесі "спектаклю" до максимуму, після чого воно має перейти в нову форму – розслаблення [6, с. 195-196].

На думку М.Г. Лабінського, ляльковий театр – це театральне видовище, в якому діють ляльки (можуть варіюватися за розмірами та формами, наприклад, бути об'ємними або плоскими), що рухаються за допомогою акторів. Здебільшого актори, які керують ляльками, сховані або замасковані від глядача [5, с. 168].

У початкових класах спеціальної школи ляльковий театр має переваги над інсценізацією, декламуванням тощо. Саме тут мають змогу розкриватися здібності дітей, особливо сором'язливих, певною

мірою закомплексованих. Звикаючи до участі у виставі за ширмою (де дитину не бачать), вона легко набуває впевненості у своїх силах, вільно виступає перед однолітками, стає активнішою на уроках, у міжособистісних відносинах з дітьми та дорослими.

Основною ідеєю лялькового театру є здатність створити виставу за допомогою ляльок, які допомагають акторам театру створити яскраві образи, передати характерні риси людського характеру і форми поведінки. У діалозі героїв виставиміється повчальний зміст, важлива інформація та соціальні норми.

Головною і неодмінною рисою будь-якої лялькової вистави є вміння розважити глядачів, а часом, не лише спонукати посміятись, а й поміркувати. Тож, учні, незалежно від того є вони акторами чи глядачами, несвідомо піддаються виховному впливу, засвоюють корисні знання та вчаться робити правильні висновки. Крім того, мовлення героїв збагачен літературними словами (адже за основу дійства завжди беруться тексти казок або повчальних історій), що позитивно впливає на розвиток словникового запасу дитини. Яскраві образи ляльок та динамічні дії з ними допомагають сконцентрувати та утримувати увагу дітей. Зміст вистави зрозумілий дітям, тому сприймається досить легко.

Крім того, ляльковий театр – це казкове видовище, а дітям, без сумніву, подобаються казки. Вони залюбки спілкуються з героями, відповідають на поставлені запитання, допомагають вирішити проблемне для персонажа завдання.

Ляльковий театр також допомагає розумово відсталим учням опанувати сюжетно-рольову гру, засвоїти певні соціальні ролі та норми поведінки, вчить маніпулювати ляльками (чим підвищить рівень розвитку дрібної моторики). У грі діти вчаться відрізнити добро від зла, хороші вчинки від поганих.

Як правило, виступи лялькового театру відбуваються перед великою аудиторією, що допомагає учням спеціальної школи позбутися страху публічного виступу. По-перше, ляльководи, якими зазвичай виступають діти, знаходяться за ширмою, а отже не мають прямого контакту з глядачами. По-друге, діти, ніби граючись, спілкуються не тільки між собою, а й зі спостерігаючими.

Виступ у якості виконавця ролі, визнання і підтримка глядачів значно підвищує власну самооцінку дитини, допомагає розвитку впевненості, самостійності, віри у власні сили, що допомагає дітям з розумовою відсталістю стимулювати розвиток реальних внутрішніх мотивів, які обов'язково включають мотивацію успішності.

Розумово відсталих дитині, як і дитині з нормальним інтелектуальним розвитком, дуже важливо бути прийнятим у коло однолітків. Для цього їй необхідно бути задіяною у спільній діяльності.

Навіть якщо в силу дефекту учень не здатен вивчити, розказати, або прочитати текст слів персонажу, його необхідно залучати до постановки вистави. Справа у тому, що в учнів молодших класів спеціальної школи ще недостатньо розвинене мовлення, дикція, чітка артикуляція, виразність, сила голосу, тому, зазвичай, тексти вистав та слова автора бере на себе вчитель або вихователь. Іноді роль ляльководи може заключатися в тому, що він буде просто мовчки керувати лялькою, або, навіть, тільки тримати її. Але для розумово відсталого дитини виконання цієї дії буде дуже важливим, адже таким чином вона перебуває у колективі однолітків, виконує вимоги керівника та вчиться спілкуванню [1, с. 21].

У учнів початкових класів продовжує формуватися опорно-руховий апарат, слабо розвинені м'язи рук. Тому підбираючи п'єсу, вчитель має передбачити, як довго дитина буде тримати ляльку, якою буде лялька (чи не заважка для дитини), чи зручно учню буде знаходитись за ширмою.

У допоміжній школі доцільніше за все використовувати театр верхових ляльок. Він є достатньо простим у використанні і не потребує від дітей великих зусиль.

На кожній репетиції та перед виставою необхідно також використовувати мовну розминку. Вона має на меті підготувати мовленнєвий апарат до роботи. Мовна розминка включає вправи на розвиток дихання, артикуляційні вправи, скоромовки тощо.

Зазвичай, у кінці вистави, вчитель оголошує виконавців ролі, ті, у свою чергу роблять крок вперед і кланяються під оплески глядачів. Цей момент є емоційною кульмінацією, доказом визнання та своєрідним завершенням дійства. Діти відчувають себе дуже щасливими, що дає їм стимул до майбутньої діяльності.

Звісно, у силу своїх індивідуальних можливостей, не всі молодші школярі з розумовою відсталістю здатні виконувати ролі казкових персонажів. Для таких дітей дуже корисним буде виступити у іншій ролі – ролі глядача вистави. Учні залюбки спостерігають за дійством, а потім обговорюють виставу з вчителем, відповідають на поставлені запитання, по можливості висловлюють власну думку.

Ляльковий театр можна застосовувати й як засіб навчання молодших школярів з розумовою відсталістю. Як і учні молодших класів масових шкіл, ці діти залюбки граються і намагаються виконувати поставлені у грі завдання. Дуже важливо, щоб грою учнів керував учитель. Лише тоді вона буде цілеспрямованою і нести певний зміст.

Актуальним є використання лялькового театру на уроках у молодших класах спеціальної школи. У цьому випадку лялькою

керувати повинен учитель, а діти будуть виступати у ролі глядачів дійства.

Одним із варіантів застосування лялькового театру на уроці, який дуже подобається молодшим школярам з розумовою відсталістю, стає "прихід" до них на заняття лялькового гостя. Вчитель обов'язково знайомить дітей з ним, садить ляльку на видне місце і запевняє, що вона буде слідкувати за дітьми, а в кінці уроку допоможе виставити оцінки. Діти залюбки спілкуються з казковим героєм на уроці. Залучення лялькового гостя у навчальний процес допомагає подати потрібну і важку для розуміння дітей інформацію. Таким чином, під час гри діти краще активізують свої пізнавальні процеси, проявляють зацікавленість та легко включаються у роботу.

Яскравим прикладом застосування лялькового театру у навчально-виховному процесі виступає досвід Сумської спеціальної загальноосвітньої школи. При школі вже більше п'яти років працює театр-ляльок "Веселі гноми", який очолює вихователь початкових класів Денисенко Лариса Миколаївна. Досвід театральної діяльності учнів школи включає в себе кілька десятків вистав.

Майже на кожному шкільному святі й тематичних тижнях знаходиться місце для лялькових вистав на різну тематику: з правил протипожежної безпеки, дорожнього руху, безпечного поводження з газом, до Дня знань, Нового року тощо.

Окрім виступів перед шкільною аудиторією діти залучаються до міських та обласних фестивалів. Так, за останній рік колектив "Веселі гноми" посів I місце у міському дитячому фестивалі театральної творчості у місті Суми, та II місце на VI обласному дитячому фестивалі театральної творчості у місті Суми (Рис. 1.).

Рис. 1 VI обласний дитячий фестиваль театральної творчості

Керівник гуртка зазначає, що театральна діяльність згуртовує дітей. Вони вчаться працювати єдиною командою та разом долати труднощі. Під час театральної діяльності, діти виконують дії за сценарієм, що покращує їх уміння слідувати чітко поставленому плану. Крім того, участь у фестивалях розширює соціальні контакти дітей, адже вони мають змогу спілкуватися не лише між собою, а й з іншими конкурсантами.

Гурткова діяльність дисциплінує дітей. Перед ними ставляться чіткі завдання, які необхідно виконувати. На заняттях гуртка діти оволодівають навичками ляльководення та вивчають ролі, намагаються власноруч виготовляти ляльки, реквізити, що сприяє розвитку кмітливості, винахідливості, естетичного смаку, здібностей в області образотворчого мистецтва, акторської майстерності.

Важливим показником розвитку особистості розумово відсталої дитини стає прагнення бути "на рівні". Заохоченням, у даному випадку, можуть виступати: похвала, грамоти, солодкі подарунки, фотокартки у газеті тощо.

Гурток лялькового театру створює умови для розвитку творчих здібностей, комунікативних навичок, моральних якостей та естетичного смаку молодших школярів з розумовою відсталістю.

Висновки. Застосування елементів імаготерапії у навчально-виховному процесі розумово відсталих школярів молодшого шкільного віку є дуже актуальним на сучасному етапі розвитку спеціальної дидактики. У початкових класах доцільно використовувати ляльковий театр. Його основною метою є створення умов для розвитку творчих здібностей учнів, формування моральних цінностей та орієнтирів особистості, розвиток комунікативних навичок, забезпечення естетичного виховання. Театральні ігри, підготовка лялькових вистав сприяють розвиткові всебічних знань, умінь та творчості школярів. Діти, готуючись до лялькової вистави, випробовують себе як актори, художники, співаки, музиканти.

Отже, ляльковий театр допомагає дитині з обмеженими можливостями розкритися, позбутися замкнутості, розширити словниковий запас. Крім того, театральна діяльність допомагає дитині опанувати сюжетно-рольову гру та набути комунікативні навички, виховує відповідальність та розвиває позитивні моральні якості особистості дитини.

Список використаних джерел

1. Борщаговська Т. Театралізовані ігри як засіб розвитку творчих здібностей дошкільнят / Т. Борщаговська // Палітра педагога. – 2003. – № 1. – С. 21.

2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В. Давидова. – М.: АСТ Астрель Хранитель, 2008. – 671 с.
3. Дмитрієва І. В. Шляхи естетичного виховання розумово відсталих школярів / І.В. Дмитрієва // Дефектологія. – 2006. – № 3. – С. 35-39.
4. Их становится все больше... / Медицинская газета: профессионально-врачебное издание. – № 6. – 22 января 2012 года. – С. 4.
5. Лабінський М.Г. Театр ляльок // Українська Радянська Енциклопедія. – 2-е видання. – Т. 11. – Книга 2. – К., 1984., С. 168.
6. Медведева Е.А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании. – М.: Академия, 2001. – 248 с.

The article highlights the problem of application elements imahoterapiyi in educational process in a special school, described the experience of puppet theater in working with mentally retarded children of primary school age.

Keywords: Puppet theater, mentally retarded children, special school, role-playing game, imahoterapiya, the educational process.

Отримано 24.2.2012

УДК 376.2-056.36:78+796.012.35

О. В. Клезович

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ І МНОЖИННИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ МУЗИКИ І РИТМІКИ

Матеріали статті акцентують увагу спеціалістів на проблемі формування життєвих навичок у дітей дошкільного віку з тяжкими множинними порушеннями розвитку засобами музики і ритміки, розкрито зміст освітньої області "Музикально-ритмічне заняття" для дошкільних груп в умовах центрів корекційно-розвивального навчання і реабілітації.